

KRITIKA

KOVÁCS ANNA–MATUS LÁSZLÓ (EDS.)

Jób megpróbáltatásai – egy evangélikus gyülekezet sorsfordulói.

**A pesti szlovák evangélikus gyülekezet emlékkönyve
[Utrpenia Jóba – peripetie jedného evanjelického zboru.
Pamätnica peštianskeho slovenského evanjelického zboru]**

*Budapest, Budapesti Szlovákajkú Evangélikus Egyházközség,
2012. 236 p.*

Dvojazyčná publikácia *Utrpenie Jóba – peripetie jedného evanjelického zboru* s podnázvom *Pamätnica peštianskeho slovenského evanjelického zboru* vyšla v roku 2012 pri príležitosti 150. výročia obnovenia slovenského evanjelického cirkevného zboru v Budapešti. Ide o zborník prameňov, ktorý obsahuje dokumenty k dejinám slovenského peštianskeho evanjelického cirkevného zboru od svojho vzniku až po súčasnosť. Jej editormi sú erudovaní odborníci na problematiku dejín slovenskej evanjelickej a. v. peštianskej cirkvi, ako aj slovenskej spoločnosti v Budapešti v časoch jestvovania uhorského štátu Anna Kováčsová a László Matus. V predkladanej práci nadväzujú na svoje predchádzajúce výstupy a výskumy. Mimoriadne cenný je fakt, že kniha vyšla dvojazyčne, slovenskom a maďarskom jazyku, čo umožňuje prístup k prameňom odbornej aj laickej verejnosti, ktorá neovláda obidva jazyky. Pramene pochádzajú z viacerých archívov v Maďarsku aj na Slovensku. Originály sa nachádzajú v *Evanjelickom krajinskom archíve* v Budapešti, v archíve *Farského úradu Slovenského evanjelického cirkevného zboru* v Budapešti a v *Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice* v Martine (predtým *Archív literatúry a umenia*).

Súčasná historiografia si už dlhšiu dobu uvedomuje potrebu prác, ktoré by osvetľovali fenomén evanjelickej cirkvi a. v. v našich dejinách. Osobitne to platí pre obdobie od konca 18. storočia do zániku Rakúsko-Uhorska, pretože predstavitelia tejto cirkvi zohrávali dôležitú úlohu v duchovnom, kultúrnom, ako aj politickom živote uhorského štátu. Predložená pramenná edícia vyplňa práve jeden z tematických okruhov uvedenej problematiky. Publikácia podáva totiž obraz o správe a vnútornom živote jedného evanjelického cirkevného zboru od

jeho vzniku až po súčasnosť. Práve z prostredia cirkevných zborov vzišli mnohé výrazné osobnosti slovenského, ako aj maďarského politického a kultúrneho života, preto považujeme za prínosné, ak sa výskumom jednotlivých parciálnych tém alebo uverejňovaním pramenných edícií dotvára mozaika celkového obrazu evanjelickej cirkvi v uhorských, slovenských, ako aj maďarských dejinách. Ďalšou problematikou, ktorej sa publikácia dotýka, sú dejiny Slovákov a ich činnosti v metropole uhorského štátu, neskôr aj Maďarskej republiky.

Práca pozostáva z úvodu, štyroch kapitol a obrazovej prílohy. Publikácia nie je rozdelená na dve samostatné časti, maďarskú a slovenskú, ako by sme očakávali, ale zvyčajne za maďarským textom alebo dokumentom nasleduje hneď jeho slovenský preklad, pričom ten je odlišený od originálu aj graficky kurzívou. Niektoré pramene sú uverejnené najskôr v slovenskom jazyku až potom v maďarskom, pričom autori v úvode upozornili na fakt, že poradie jazykových variantov dokumentu závisí od toho, v akom jazyku bol pôvodný dokument napísaný. Keďže doteraz nie je uzavretý výskum dejín slovenského peštianskeho evanjelického zboru, autori selektovali pramene podľa viacerých kritérií. Pramene sú usporiadané chronologicky, pričom najstarší dokument pochádza z roku 1820 a najmladším prameňom je príspevok súčasnej slovenskej budapeštianskej farárky Hildy Gulácsiovej Fabuľovej z roku 2012 o svojom pôsobení v Budapešti. Prvú kapitolu tvoria súhrnné práce a správy farárov o dejinách zboru až do súčasnosti. Obdobie od roku 1974 približujú texty troch slovenských budapeštianskych farárov, a to Františka Čelovského, Attilu Spišáka a farárky Hildy Gulácsiovej Fabuľovej. Druhá až štvrtá kapitola obsahuje chronologicky usporiadané dokumenty k dejinám zboru a začína publikovaním najstarších dokumentov slovenských členov peštianskeho evanjelického zboru.

Pramene autori vyberali tak, aby zachytili všetky oblasti života slovenských peštianskych evanjelikov a vytvorili ucelený obraz o ich živote zo všetkých aspektov. Hlavným kritériom ich výberu bol fakt, že doteraz neboli publikované. Preto medzi prameňmi absentujú dôležité, no už publikované texty, napr. z čias pôsobenia Jána Kollára, z patentálneho obdobia, ako aj už publikované výročné správy viacerých farárov. Ako už bolo spomenuté, pramene sú publikované v dvoch jazykových variantoch, avšak nájdeme tu aj pár textov v nemeckom jazyku, čím autori chceli poukázať na fakt, že v zbore sa od jeho založenia viedla písomná korešpondencia popri slovenčine a maďarčine aj v nemeckom jazyku. Okrem slovenčiny sa objavujú texty aj v biblickej češtine, ktorú slovenskí evanjelici používali ako cirkevný úradný jazyk.

V zbierke prameňov absentuje poznámkový aparát, namiesto neho sa v úvode každej kapitoly nachádza zhrnutie najdôležitejších udalostí odohrávajúcich sa v zbore, ktoré sa v prameňoch spomínajú. Autori tento prístup zdôvodnili

tým, že publikácia má v prvom rade populárno-náučný charakter, preto text nezaťažovali poznámkami a zvolili túto pre laického čitateľa prijateľnejšiu formu. Editori publikácie taktiež v úvodoch jednotlivých kapitol doplnili, spresnili, respektíve opravili chybné informácie uvedené v publikovaných prameňoch na základe poznatkov z najnovšieho výskumu.

Prvá kapitola približuje významné udalosti v dejinách slovenského evanjelického zboru v Pešti v prácach farárov Martina Morháča (1864–1941) a Eugena Sziládyho (1909–1965). Sú to prvé ucelené texty k dejinám slovenského evanjelického zboru, pretože podľa doterajších vedomostí editorov sa nezachovali syntetizujúce práce predchádzajúcich peštianskych farárov Jána Kollára, Jozefa Podhradského a Daniela Bacháta. Obidve diela ovplyvnila atmosféra doby, v ktorej vznikli. Morháčove *Krátke dejiny ev. a. v. cirkve slovenskej v Budapešti* boli dokončené na konci prvej svetovej vojny v roku 1918, preto sa v nich odráža dezilúzia z postupného úpadku cirkevného zboru, ktorý nastal krátko po jeho rozkvetu na prelome 19. a 20. storočia. Szilády svoj krátky príspevok k dejinám zboru napísal v podobne nepriaznivom a dramatickom období zo začiatku 50. rokov 20. storočia, napriek tomu jeho dielo hodnotí minulosť a prítomnosť zboru optimisticky, pozitívne, keďže práve v čase jeho úradovania došlo k obnoveniu a opätovnému otvoreniu kostola. Editori dokumentov zdôrazňujú, že obidve práce postrádajú informácie z čulého spolkového a spoločenského zborového života z prelomu storočí a zameriavajú sa predovšetkým na ekonomickú, finančnú a materiálnu stránku zboru. Ich autori vnímajú jeho dejiny najmä cez prizmu financií, majetku a výročných správ, čo je aj pochopiteľné, pretože k hlavným kňazským aktivitám popri pastoračnej činnosti patrilo finančne zabezpečiť zbor a tým predísť jeho prípadnému bankrotu.

Uverejnené texty k dejinám cirkevného zboru približujú vznik zboru ako dôsledok priaznivého cirkevnopolitického vývoja pre protestantov v Uhorskom kráľovstve po prijatí Tolerančného patentu v roku 1781. Sledujú jeho dejiny cez pôsobenie farárov Jána Kollára, Jozefa Podhradského a Daniela Bacháta, osamostatnenie sa slovenských veriacich od maďarských a nemeckých v roku 1854, zachytávajú stavbu kostola na Kerepešskej ceste, stavbu školy a ďalších cirkevných budov. Približujú najvýznamnejšie udalosti zboru až do nástupu farára Martina Morháča v roku 1906. Sziládyho príspevok nadväzuje na prácu M. Morháča, staršie dejiny zboru z nej preberá a dopĺňa o dôležité informácie a udalosti zboru od roku 1919 až po Sziládyho súčasnosť.

Druhá kapitola s názvom *Spev graduálu – Na ceste k samostatnosti (1787–1854)* zachytáva prvé obdobie histórie slovenského cirkevného zboru od založenia pešť-budínskej evanjelickej cirkvi v roku 1787 až po vyčlenenie Slovákov v roku 1854. Najstaršie pramene slovenských členov zboru sú datované rokom 1820,

keď post miestneho duchovného zastával Ján Kollár a vďaka svojej iniciatíve dosiahol konanie samostatných slovenských bohoslužieb a jeho úsilie o samostatnosť slovenského zboru zavŕšil farár Jozef Podhradský v roku 1854. Kollárove peštianske roky predstavujú „najlepšie dokumentované obdobie slovenského cirkevného zboru“. V tomto období vzniklo množstvo spisového materiálu, výkazov a korešpondencie členov zboru s cirkevnými aj svetskými inštitúciami. Publikované dokumenty odrážajú snahy slovenských evanjelikov na čele s Jánom Kollárom o presadenie svojich liturgických, školských a samosprávnych požiadaviek. Pramene vykresľujú aj ďalšie oblasti života členov cirkevného zboru. Dozvedáme sa informácie o školských, finančných, spoločenských pomeroch zboru a taktiež v neposlednom rade poskytujú cenné údaje k životu a pôsobeniu Jána Kollára vo funkcii pešť-budínskeho evanjelického farára. Nájdeme tu *Žiadosť slovenských členov pešť-budínskeho evanjelického cirkevného zboru* z roku 1820, výzvu na založenie slovenskej školy (1821), návrh Kollárovoho listu adresovaného redaktorovi časopisu *Hesperus* (1825), rozhodnutie podžupana Barczaya vo veci sporu v pešťbudínskom evanjelickom zbore (1825), správu župnej komisie o spore v pešť-budínskom evanjelickom zbore (1829), náklady Jána Kollára na ubytovanie a stravu od novembra 1824 do mája 1825, list Jána Kollára o ťažkostiach usporiadania slovenského zboru neznámemu adresátovi (1826), záväzok Jána Kollára na výstavbu nového slovenského kostola (1838), úryvky zo zápisnice nedeľnej školy slovenského zboru (1847) a list Jána Kollára, v ktorom sa zrieka svojho farárskeho úradu z roku 1849.

Nasledujúca tretia kapitola s názvom *Communio – Komunita kostola a Lutherovho dvora (1855–1918)* prináša dokumenty z obdobia najväčšieho rozkvetu slovenského zboru, pričom jeho záver je už poznačený aj začiatkom jeho úpadku. V roku 1855 sa konštituoval samostatný, nezávislý, slovenský cirkevný zbor, ktorý musel čeliť viacerým zaťažkávacím skúškam. Prvou z nich bolo obdobie tzv. patentálnych zápasov v uhorskej evanjelickej cirkvi, ktoré zasiahlo do diania každého uhorského evanjelického cirkevného zboru slovenský pešť-budínsky zbor nevynímajúc. Pramene okrem cirkevnopolitických zápasov zachytávajú aj materiálnu a finančnú situáciu v zbore, ako aj výstavbu kostola, školy a Lutherovho dvora. Časť dokumentov prináša nové vedomosti o živote a pôsobení ďalšieho zborového farára Daniela Bacháta. Protokoly cirkevnej vizitácie z roku 1910 podávajú komplexný obraz o slovenskej cirkvi. Mozaiku cirkevného života zboru dotvárajú informácie o školských pomeroch a spolkovom a spoločenskom dianí. Editori z množstva prameňov publikovali *Spomienky Jána Pravoľuba Bellu* na obdobie patentálnych zápasov (1916), *Žiadosť slovenského zboru adresovanú Ministerstvom náboženstva a verejného školstva* (1868), pozývaci list pre Daniela Bacháta (1873), odvolanie slovenského zboru vo veci zástavby pozemku

na Kerepešskej ceste zaslané uhorskému ministerstvu vnútra (1872), odborný posudok podpredsedu F. Podmanického o zástavbe pozemku na Kerepešskej cest (1873, 1875), pohľadávky voči slovenskému zboru (1877), stavebnú zmluvu medzi slovenským zborom a podnikateľom K. Deutschom o stavbe budovy na pozemkoch zboru (1877), úryvok zo zápisnice zasadnutia stavebného výboru (1867), správu o objektoch na Kerepešskej ceste (1884), správu školského inšpektora o slovenskej škole (1874), vizitáciu seniorálneho predsedníctva v slovenskom zbore (1910), štatúty dobročinného ženského spolku slovenského zboru (1905) a úryvok z denníka Fedora Ruppeldta o jeho pôsobení na mieste kaplána v slovenskej evanjelickej cirkvi v Budapešti v rokoch 1909–1911.

Posledná kapitola *Postludium – Späť k začiatkom (1919–1974)* približuje obdobie po vzniku prvej Československej republiky, keď došlo v dôsledku novej politickej situácie k odchodu viacerých členov zboru do nového štátu. Zachytáva pohnuté osudy zboru, ako aj jeho farára Martina Morháča a jeho rodiny v nových spoločenských pomeroch. Zanikli spevácky zbor, pomocná pokladnica a skončilo aj vyučovanie v školskej budove a farár spolu s rodinou bol zatknutý, odvezený do internačného tábora a dokonca obvinený z nevery a vlastizrady. Toto obdobie sa vyznačovalo konfliktmi súvisiacimi s užívaním nájomných domov. Roky pôsobenia farára Eugena Sziládyho (1942–1965) poznačilo poštátnenie zborového majetku a predaj kostola, čo priviedlo zbor na pokraj krachu. V kapitole sa nachádzajú list Martina Morháča internovaného v Zalaegerszegu adresovaný kurátorovi zboru (1920), list slovenského zboru regentovi Miklósovi Horthymu o zbavení obvinení vznesených voči farárovi Morháčovi (1920), prílohu seniora Gustáva A. Broschku v záležitosti zborových nehnuteľností (1927), návrh slovenského zboru vo veci investičného príspevku zaslaný maďarskému ministrovi spravodlivosti (1942), dohodu o pôžičke zboru (1942), žiadosť slovenského zboru vo veci zoštátnenia jeho nehnuteľností (1954), zápisnicu z cirkevnej vizitácie (1964), zmluvu o predaji kostola (1965), zápisnicu z konventu (1966), informácie o slovenskom zbore a o slovenských evanjelikoch v Maďarsku (1970) a ďalšie.

Vydávanie prameňov patrí k dôležitým súčasťami historikovej práce, ktoré je možné len dopĺňať, ale nie prekonať. Editori Anna Kováčsová a László Matús nepochybne pripravili do tlače mimoriadne cenné dielo, ktoré napĺňa ambíciu podnietiť záujem laickej, ako aj odbornej verejnosti o dejiny slovenského evanjelického zboru v Budapešti od jeho vzniku až po súčasnosť. Publikované dokumenty nám rozširujú vedomosti o histórii presahujúcej takmer dve storočia a otvárajú priestor na ich interpretáciu pri ďalšom historickom výskume pre historikov zaoberajúcich sa problematikou obsiahnutou v pramennom materiáli.

Miriam Viršínská